

Teos'taki Romalı Tüccarlar

Roman Businessmen in Teos

Tolga Uzun*

Öz

Romalı tüccarlar (negotiatores), MÖ 1. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kapsamlı ticari faaliyetlerde bulunarak bölgenin ekonomik yapısında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Roma Devleti'nin hâkimiyet alanının genişlemesi, tüccarlar için daha geniş pazar olanakları yaratmış ve ilerleyen süreçte Romalı tüccarlar yerel ekonomilerle bütünleşerek farklı bölgelerde etkinlik göstermişlerdir. Kurulan ekonomik bağlar yalnızca ticari ilişkilerin gelişmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Roma kültürünün yerel topluluklarla olan etkileşimini de teşvik etmiştir. 2021 yılında Teos antik kentinde Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyelerince yürütülen kazılarda ortaya çıkarılan iki yeni yazıt bu ticari genişlemenin somut bir örneği olarak bu çalışmada değerlendirilmektedir. MÖ 1. yüzyıla tarihlenen söz konusu yazıtlar, Romalı tüccarların Teos'taki varlığını belgelemekle birlikte onların kentte yürüttükleri ekonomik faaliyetlere de ışık tutmaktadır. Daha önce Ephesos, Smyrna, Klaros ve Pergamon gibi önemli kentlerde bulunan yazıtlar, Romalı tüccarların bu bölgelerdeki etkinliğini göstermiştir, ancak Teos'ta bulunan yeni yazıtlar *conventus* adı verilen ticari birliklerin sanılandan daha geniş bir kapsama sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yeni yazıtlar, *agoranomos* Menophantos'un Romalı tüccarların tarafından Teos'ta onurlandırılmasına ilişkindir. Bu çalışmada yazıtlar temel alınarak

* Dr. – PhD., Antalya/TÜRKİYE, totolga7@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-1904-6805>

tüccarların *agoranomos* Menophantos ile kurduğu ilişki analiz edilerek *conventus* adı altında örgütlenen tüccar topluluklarının yapısı ve işlevleri değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bağlamda Romalı kimliğinin tüccarlar aracılığıyla yerel düzeyde nasıl yayıldığına dair bir inceleme sunulmaktadır. Teos'ta bulunan ve bu çalışmanın da temelini oluşturan iki yeni yazıt MÖ 1. yüzyılda Anadolu'dan ele geçen epigrafik belgelerde rastlanan 'Ρωμαῖοι (*Rhomaioi*) teriminin anlamına dair yeni bir perspektif kazandırma potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Teos, negotiatores, mercatores, agoranomos, conventus, Rhomaioi.

Abstract

Roman businessmen played a significant role in shaping the economic structure of Anatolia through extensive commercial activities starting from the 1st century BCE. The expansion of the Roman Empire's sphere of influence created broader market opportunities for these businessmen, who gradually integrated into local economies and extended their activities to different regions. Since 2021, excavations conducted in the ancient city of Teos by the faculty members of Ankara University, Faculty of Languages, History, and Geography, Department of Classical Archaeology, have uncovered two new inscriptions. These inscriptions are evaluated in this study as tangible evidence of this commercial expansion. Dating back to the 1st century BCE, these inscriptions document the presence of Roman businessmen in Teos and shed light on their economic activities in the city. While inscriptions previously found in prominent cities such as Ephesus, Smyrna, Klaros, and Pergamon have demonstrated the influence of Roman businessmen in these regions, the newly discovered inscriptions in Teos reveal that the trade associations, known as *conventus*, had a broader scope than previously assumed. The inscription no. 1, concerns the act of Roman businessmen in Teos honoring the *agoranomos* Menophantos. This study analyzes the relationship between these businessmen and *agoranomos* Menophantos, as well as evaluating the structure and functions of the *conventus*, the organized business communities. Additionally, the study provides an examination of how Roman identity was disseminated at the local level through these businessmen. The new inscriptions from Teos also have the potential to offer a new perspective on the term 'Ρωμαῖοι.

Keywords: Teos, negotiatores, mercatores, agoranomos, conventus, Rhomaioi.

Giriş

MÖ 2. yüzyıldan itibaren, Roma Devleti'nin siyasi olarak genişlemesiyle birlikte, Romalılar ticari faaliyetlerini Roma sınırları dışına taşımaya giderek daha fazla önem vermişlerdir. *Negotiatores* olarak adlandırılan Romalı tüccarlar, bu genişlemenin sonucunda eyaletlerdeki ticari faaliyetlerde söz sahibi olarak sermaye akışını kontrol etmişlerdir¹. Bu çalışmada, Teos'ta bulunan ve MÖ 1. yüzyıla tarihlenen yeni yazıtlardan hareketle *negotiatores*, *conventus* gibi terimlerin anlamları üzerine durulmuştur. Bununla birlikte Romalı tüccarların *agoranomos* Menophantos'u onurlandırmalarıyla ilgili epigrafik belgelere, antik metinlere ve modern araştırmalara dayanarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Negotiatores, sermaye akışını kontrol eden ve Roma Devleti'ni ticari bağlamda eyaletlerde temsil eden bir meslek grubu olarak düşünülmektedir². *Negotiatores* üzerine yapılan çalışmaların sayısı son derece azdır. Konu hakkında yapılan ilk ve en kapsamlı araştırmalardan birisi Hatzfeld'in çalışmasıdır³. Hatzfeld, çalışmasında İtaliyeli ve Romalıların Asia eyaletinde grup olarak nasıl organize olduklarını, sosyal ve ticari hayata nasıl entegre olduklarını araştırmıştır⁴. Ticaret alanının genişlemesiyle birlikte *negotiatores* faaliyet alanlarını ve sermayelerini Yunanistan⁵, Makedonya⁶ ve Anadolu'ya doğru kaydırmışlardır. Sermaye ile birlikte kültürlerini de beraberlerinde getiren *negotiatores* böylelikle yeni bir Greko-Romen kültürünün yaratılmasında etkili olmuşlardır. Hatzfeld İÖ 1. yüzyılda Asia eyaletinde *negotiatores* nüfusunun 100.000'in altında olamayacağını belirtmiştir⁷. Bu bilgi Hatzfeld tarafından Mithridates'in yaptığı katliamlardan bahseden Valerius Maximus, Plutarkhos ve Memnon⁸ gibi antik yazarlara dayandırılmaktadır. Tüccarların katli-

1 Claire Feuvrier-Prévotat, "Negociator et mercator dans le discours cicéronien : essai de définition", *Dialogues d'histoire ancienne, Année*, 7, 1981, s. 381-391.

2 Lisa P. Eberle, "Making Roman Subjects", *TAPA*, Vol. 147/No. 2, 2017, s. 337-340; Claude Nicolet, *L'Ordre équestre à l'époque républicaine (312-43 av. J.-C.)*. Tome I, de Boccard, Paris 1966, s. 361;

3 Jean Hatzfeld, *Les trafiquants italiens dans l'Orient hellénique*, E. Boccard, Paris 1919.

4 Hatzfeld, *age.*, s. 45, 49, 101-110.

5 Hatzfeld, *age.*, s. 44.

6 Maria S. Youni, "Negotiatores in Roman Macedonia", *Antecessor: Festschrift für Spyros N. Troianos zum 80. Geburtstag*, ed. V. A. Leontaritou-K. A. Mpourdara-E. S. Papagianni, Atina 2013.

7 Hatzfeld, *age.*, s. 45.

8 Valerius Maximus, *Factorum et dictorum memorabilium libri IX (Valerius Maximus: Memorable Deeds and Sayings, Book I. Translated with Introduction and Commentary)*, çev. A. Smith, Clarendon Press, Oxford 1998, 9. 2. 4; Memnon, *Peri Herakleias (Herakleia Pontike Tarihi)*, çev. M. Arslan, Odin Yayıncılık,

amlardan etkilendiği aşikâr olsa da yazıtlara ve belgelere dayanarak İÖ 1. yüzyılda Asia eyaletindeki *negotiatores* nüfusu hakkında net bir rakam söylemek zor görünmektedir. Feuvrier-Prévotat'ın çalışması ise Cicero'nun eserlerinden yola çıkarak *mercator* ve *negotiator* arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır⁹. Söz konusu çalışmanın en önemli sonuçlardan biri; *mercator* olarak bilinen tüccarlar ile *negotiatores* arasında toplumsal statü bağlamında önemli bir fark olduğudur. *Mercator*, “tüccar”, “satıcı”, “perakendeci” anlamına gelirken; *negotiator*, sermaye yatırımı yapan, kredi sağlayan ve büyük ticaret ve finansal işlemlerle ilgilenen kişi olarak kabul edilmektedir. Feuvrier-Prévotat araştırmasında, *negotiatores*in faaliyetlerini öncelikli olarak taşrada gerçekleştirdiğini; *mercatores*in ise özellikle Roma veya İtalya'nın büyük şehirlerinde faaliyet gösterdiğini öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre *negotiator* bir toprak sahibi ya da sermayedar olarak işlev gösterirken *mercator*, ticaretin daha “günlük” ve “küçük ölçekli” bir alanında çalışır¹⁰. Dolayısıyla sermaye aktarımı söz konusu olduğunda *negotiatores*in Roma dışına ya da eyaletlere odaklanması şaşırtıcı değildir. Eberle'nin 2017 yılında yayımlanan makalesi ise *negotiator* terimini diaspora bağlamında ele alarak Augustus'un Roma vatandaşlığının anlamını nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır¹¹. *Negotiatores* ile ilgili yapılan son araştırmalardan biri ise Zoumbaki'nin 2024 yılında yayımlanan çalışmasıdır¹². Söz konusu çalışmada İtalik ve Romalı grupların İtalya dışında kendilerini nasıl tanımladıkları ya da yerel topluluklar tarafından nasıl tanımlandıkları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca bu grupların doğasını, yasal statüsünü ve örgütlenmesini aydınlatabilecek verilere odaklanılmıştır. Zoumbaki'nin yapmış olduğu araştırma, İtalya dışındaki Romalı/İtalik grupların nasıl algılandığını ve anlamlandırıldığını görmek adına son derece önemlidir.

Epigrafik belgelere bakıldığında ise *negotiatores* ile ilgili bilinen ilk yazıtın Paphos'ta bulunduğu görülmektedir¹³. Söz konusu yazıt MÖ 2. yüzyılın sonlarına

İstanbul 2007, 22. 9; *Plutarkhos, Sulla (Plutarch's Lives. With an English translation 11 Vols)*, ed. B. Perrin, Harvard University Press, Cambridge/London 1959-1969, 24. 4.

9 Feuvrier-Prévotat agm., 1981.

10 Feuvrier-Prévotat agm., s. 380-388.

11 Lisa P. Eberle, agm., s. 321-370.

12 Zoumbaki Sophia, “Communities of Romans and Italians abroad: Reflections on their elusive nature and organization”, *Classica et Mediaevalia*, 73, 2024, s 107-198.

13 CIL III, no. 12101; ILS no. 7208; IGR III, no 965; Terrence-Bruce Mitford, “The Hellenistic Inscriptions of Old Paphos”, *ABSA*, 56, 1961, s 41, no. 113; Luigi Moretti, “Epigraphica 22: Due documenti di età romana da Cipro”, *RFIC*, 109, s. 263 = SEG 31, no. 1360: [cives · Romani · qui · Pa]phi · negotiantur... [οἱ πραγματευόμενοι ἐν] Πάφῳι ν Ῥωμαῖοι.

tarikhlenmektedir. MÖ 2. yüzyıldan itibaren İtallikler ve Romalılar, çeşitli bölgelerdeki yerel topluımlar içinde farklı gruplar olarak belgelenmişlerdir¹⁴. Örneğın, Kritolaos'un vakfı tarafından Amorgos'ta düzenlenen festivaller ya da halka açık ziyafetler gibi etkinliklere grup olarak davet edilmişlerdir¹⁵. Ayrıca MÖ 2. yüzyılda Eretria¹⁶, Amyzon¹⁷, Klaros¹⁸, Pergamon¹⁹ ve Khios²⁰ gibi yerlerde de grup olarak yer aldıkları görülmektedir. Zoumbaki'nin çalışmasında Romalı grupların Roma dışındaki epigrafik belgelerde, hangi kentlerde ve nasıl geçtiğıne dair kapsamlı bir liste bulunmaktadır²¹. Bu listede MÖ 1. yüzyıldan itibaren Romalı grupların Anadolu ve Yunan Anakarasında nüfuslarının arttığı anlaşılmaktadır²². MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Asia Eyaleti'nin Ephesos gibi önemli kentlerinde, Romalılar bir grup ya da topluluk olarak görülmeye başlanmıştır²³.

Bu araştırmanın çıkış noktası olan ve Teos'ta bulunan yeni yazıtlarda Romalı tüccarlarla bir topluluk, diğeri bir deyişle bir *conventus* olarak karşılaşılmaktadır. Anadolu'daki diğeri kentlerde olduğu gibi Teos'ta da *conventus* olarak örgütlenen tüccarların, bu bölgede yer alması elbette şaşırtıcı değildir. MÖ 1. yüzyıla tarihlenen Ambivia Myrias'a ait mezar yazıtında, baş sağlığı dileyen gruplar arasında

14 Zoumbaki, agm., s. 113-114.

15 IG XII. 7, no. 515, ll. 55-58: ... [το]ίς τε πολίταις πᾶσιν τοῖς παρα | [γε]νομένοις εἰς τὴν Αἰγιά[λη] ν | [καὶ παροίκους καὶ] ξένοις τοῖς παρα | [γε]νομένοις, Ῥωμαίων αὐτῶν καὶ τῶν υἱ[ῶν]....

16 IG XII. 9, no. 234, ll. 29-30: τοὺς τε πολίτας καὶ | Ῥωμαίων τοὺς παρεπιδημοῦντας.

17 Louis Robert-Jeanne Robert, *Fouilles d'Amvzon en Carie. Tome I. Exploration, histoire, monnaies et inscriptions*, Diffusion De Boccard, Paris 1983, s. 204-210, no. 23, ll. 19-20: Ῥωμαίων τε παρεπιδημοῦν[των].

18 Louis Robert-Jeanne Robert Claros, *I. Décrets hellénistiques, Fascicule I, Editions Recherche sur les civilisations*, Paris 1989, s. 63-66, col.I, ll.15-16; SEG 39, no. 1244: τοὺς εἰς τὴν Ἀσίαν παραγινομένους Ῥωμαίων.

19 François Kirbihler "Die Italiker in Kleinasien, mit besonderer Berücksichtigung von Ephesos (133 v. Chr.-1. Jh. n. Chr.)" ed. M. Meyer, *Neue Zeiten – Neue Sitten, Zu Rezeption und Integration römischen und italischen Kulturguts in Kleinasien*, Vienna 2007, s. 20; IGR IV, no. 294: Ῥωμαίων τοῖς ἐπιδημοῦσιν.

20 SEG 30, no. 1073; SEG 60, no. 930: τοὺς παραγινομένους Ῥωμαίων, τοῖς παρεπιδημοῦσι Ῥωμαίων.

21 Zoumbaki, agm., s. 114-121.

22 Zoumbaki, agm., s. 114-115, dn. 24.

23 Taco Terpstra, *Trading Communities in the Roman World, A Micro-Economic and Institutional Perspective*, Brill, Leiden & Boston 2013, s. 194-97; François Kirbihler, "Des Grecs et des Italiens à Éphèse: les mutations d'une capi- tale de province (70 av. J.-C.-73 apr. J.-C.)", *Pallas*, 96, 2014, s. 233-252.

Lebedoslular ve Klazomenailılar ile birlikte Romalılar da bulunmaktadır²⁴. Söz konusu yazıt Romalıların MÖ 1. yüzyılda sosyal hayatta aktif bir rol oynadığını göstermesi açısından önemlidir.

Hellenistik Dönem’de finansal açıdan güçlü bir konumda olan Teos’un temel gelir kaynaklarının arasında tahıl, şarap, zeytinyağı, kereste ve yün dokumacılığı²⁵ gibi ürünler olsa da kentte gerçekleştirilen festivaller, Dionysos Tapınağı’nın şöhreti ve Dionysos Sanatçılar Birliği kentteki sosyal ve ticari canlılığın devamlılığını sağlamıştır²⁶. Bu canlılık ve cazibe büyük olasılıkla Romalı tüccarları da kente çekmiştir.

Yazıt No. 1a

Yazıt Dionysos Kutsal Alanı’nda 2021 yılında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır. Mermer bir levhaya işlenen yazıtın alt kısmında zeytin dalından oluşan bir çelenk betimlenmiştir. Yazıt, çelengın yer aldığı kısımdan iki parçaya kırılmış olup parçalar kazı ekibi tarafından birleştirilmiştir (resim 1). Yazıtın, tapınak alanındaki stoalardan birinin duvarında kaplama levhası olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Yazıtın işlendiği mermer levha, Teos çevresindeki yerel mermer ocaklarında yaygın olarak çıkarılan gri mermerden (Bigio Antico)²⁷ üretilmiştir. Üzerindeki birikmiş tortuya rağmen yazıt tümüyle okunmaktadır. Harf karakterleri (Π harfinin bacaklarının eşit olmaması, Θ harfinin noktalı olması, Omega’nın Ω şeklinde yazılması) yazıtın MÖ 1. yüzyılda yani Geç Hellenistik Dönem’de taşa işlendiğini göstermektedir.

Ölçüler: Y.: 37,5 cm; G.: 31,0 cm; D.: 11 cm; Hy.: 1,1 cm.

οἱ πραγματευόμενοι

2 ἐνθάδε Ῥωμαῖοι^v

Μενοφάντων Ἀπολλω-

24 Przemysław Sickierka-Krystyna Stebnicka-Aleksander Wolicki, *Women and the Polis, Public Honorific Inscriptions for Women in the Greek Cities from the Late Classical to the Roman Period. Vol. 1*, De Gruyter, Berlin/Boston 2021, s. 842, no. 750.

25 Musa Kadioğlu-Mustafa Adak, “Kereste, Dokuma ve Tarımsal Ürünler”, *Teos: Kültür, Teos: Yazıtlar, Kültür ve Kentel Doku*, ed. Musa Kadioğlu, İstanbul 2021, s. 330-334.

26 BCH 1922, s. 312-319, no. 2; SEG 2, no. 580; SEG 4, no. 617;

27 Mustafa Adak-Musa Kadioğlu, “Die Steinbrüche von Teos und «Marmor Luculleum»”, *Philia*, 3, 2017, s. 12, 15-17; Musa Kadioğlu-Mustafa Adak, “Mermer Ocakları, Mermer Üretimi ve Dağılımı”, *Teos: Kültür, Teos: Yazıtlar, Kültür ve Kentel Doku*, ed. Musa Kadioğlu, İstanbul 2021, s. 334-352.

- 4 νίδου ἀγορανομήσαν-
τα καλῶς καὶ ἐνδόξως
- 6 στεφανοῦσιν στεφάνωι
vac. χρυσῶι vac.
- Çelenk

“Buradaki Romalı tüccarlar, iyi ve şanlı bir şekilde agoranomosluk yapan Apollonides oğlu Menophantos’u altın bir çelenkle taçlandırıyorlar”.

Str. 1-2: Bu yazıt, Teos'ta Romalı tüccarları belgeleyen ilk yazıttır. Yazıtın *οἱ πραγματευόμενοι* (ticaret yapanlar) ile başlaması onurlandırma eyleminin tüccarlar tarafından yapıldığını göstermektedir. Anlamsal açıdan bakıldığında ise *πραγματευόμενοι* ifadesi *negotiatoresin* Yunanca karşılığı olarak görünmektedir. Burada Teosluların *negotiatoresin* nasıl anlamlandırdığı anlaşılmaktadır. Benveniste'ye göre Latince *negotium* (iş, meşguliyet), Yunanca ἀσχολία (boş olmama, meşgul olma) olgusuna dayanılarak oluşturulmuştur. Benveniste, *negotiator* teriminin ticaret ve ekonomik faaliyetlerle ilgili benzersiz bir anlam kazandığını, dolayısıyla söz konusu terimin Yunanca *πρᾶγμα* (iş, eylem) kelimesi ile analogik olarak oluşturulduğunu ileri sürmüştür²⁸. Benveniste'ye göre *negotiator* ve *qui negotiantur* (ticaretle uğraşanlar) gibi ifadeler, Roma dışındaki Romalı/İtalikleri tanımlamak için kullanılması, aslında Yunanca konuşulan kentlerde yerel halkın kendi aralarında *negotiatoresin* nasıl algıladığını ortaya koymaktadır²⁹. Latince *negotium* sözcüğünün Yunanca *πρᾶγμα* ile ilişkilendirilmesi yalnızca ticari faaliyetlere doğrudan bir gönderme yapmakla kalmaz, aynı zamanda her iki kültürde ekonomik ve sosyal ilişkilerin temellerine dair ortak bir anlayışı da yansıtır. Epigrafik belgelere bakıldığında da özellikle Ephesos'ta benzer örneklere rastlamak mümkündür³⁰. Sardes³¹, Lesbos³²,

28 Émile Benveniste, “Sur l’Histoire du mot ‘negotium’”, *ASNP*, 20, 1951, s. 21-25.

29 Émile Benveniste, agm., s. 21-25; Émile Benveniste, *Translation of Le vocabulaire des institutions indo-européennes (Indo-European Language and Society)*, çev. E. Palmer, Faber and Faber, London 1973.

30 CIL III, no. 14195; IEphesos, no. 2058: [Italicei, quei] |[Ephesi negotiantur]; IEphesos, no. 658: [Italicei or cives Romani ?] quei Ephesi [negotiantur]; SE, no. 1320: c. [R.] quei Ephesi negotiantu[r]; Bülent İplikçioğlu-Helmut Engelmann-Dieter Knibbe, “Neue Inschriften aus Ephesos XI”, *ἸÖAI*, 59, 1989, s. 235-36, no. B 2.

31 SEG 46, 1521; SEG 52, 1174: Italic[ei, quei Sardibus] nego[tiantur]/Ἰταλικο[ὶ οἱ ἐν ταῖς? Σάρδεσιν] πραγμα[τευόμενοι].

32 CIL III, 7160: cives Romani qui Mythileneis negotiantur.

Thyateira³³ Kos³⁴ ve hatta Kibyra³⁵ gibi kentlerde de *negotiatores* benzer şekilde belgelenmiştir. MÖ 1. yüzyıla tarihlendirilen söz konusu yazıtlar bu tarihten itibaren Principatus Dönemi'ne dek takip edilmektedir, ancak MS 2. yüzyılda Ephesos'ta belgelenen yazıtlarda³⁶ *πραγματευόμενοι* ifadesi doğrudan pelerin satıcıları ve balıkçıları tanımlamak için kullanılmıştır. Dolayısıyla MS 2. yüzyıldan sonra terim anlam olarak değişime uğramış ve belirli bir grubu tanımlamak için kullanılmıştır. Diğer yandan MS 1. yüzyıla tarihlendirilen Selanik'te ele geçen dört adet yazıtta *συμπραγματευόμενοι* (birlikte ticaret yapan Romalılar) ifadesine rastlanmaktadır³⁷. Bu ifade ile kolektif bir ticaret anlayışından söz edilmektedir. Dolayısıyla σύν-ön takısının (prefix) *πραγματευόμενοι* ile birlikte kullanılması, doğrudan *conventus* yani birlik olarak ticaret yapan kişileri ifade etmektedir. Youni de benzer şekilde *συμπραγματευόμενοι* ifadesini *conventus* terimi ile bağdaştırmaktadır³⁸. Smyrna'da ele geçen bir başka yazıtta ise *πραγματευόμενοι* ifadesi, *Hellenes* yani Yunanlar ile birlikte yer almaktadır³⁹. Burada Romalıların Yunanlarla birlikte anılması ilginç bir durumdur. Roma veya İtalya dışında Romalılar ya da İtalikler genellikle Romani/Italic(e)i ya da Ῥωμαῖοι/Ἰταλικοί gibi bir etnik isimle ifade edilmektedir⁴⁰. Bununla birlikte Latince yazıtlarda bu grupların asla yalnızca *Romani* olarak değil, daima *cives Romani* olarak adlandırılması da göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Dolayısıyla bu ifade muhtemelen yalnızca etnik kimliği değil, aynı zamanda hukuki statüyü de ifade etmektedir⁴¹. Ayrıca Yunan şehir devletleri tarafından

33 TAM V. 2, 924.

34 IG XII. 4, no. 2, 1026; AE 1947, no. 55; ILLRP, no. 408: [c(ives) R(omani) qui C]oi negotiantur.

35 Kibyra nos. 67, 69-74; Ludwig Meier, *Kibyra in Hellenischer Zeit: Neue Staatsverträge und Ehreninschriften*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2019: s. 63-66 nos. 4-5; 67-68 no. 7; 74-75 no. 10.

36 IEphesos, no. 2063; OGIS, no. 496: ... τῶν Σεβαστῶν Ἐφεσίων πόλει καὶ τοῖς ἐπὶ τὸ τελώνιον τῆς ἰχθυϊκῆς πραγματευομένοις...; Greg H. R. Horsley, "A Fishing Cartel in First-Century Ephesus", *New Documents Illustrating Early Christianity. Volume 5, Linguistic Essays*, North Ryde, N.S.W.: Ancient History Documentary Research Centre, Macquarie University 1989, s. 105-107.

37 IG X. 2, nos. 1. 32-33; IG X. 2, no. 1s. 159; SEG no. 46.

38 Youni, agm., s. 351-352.

39 ISmyrna 24, 1. no 642: [Οἱ ἐπὶ τῆς Ἀσιας (?) πραγματ[ευσό]- [μενοι] Ῥωμαῖοι καὶ Ἑλληνας]... = Josef Keil, "Die Inschriften von Agora der Smyrna", *Kleinasien und Byzanz, Gesammelte Aufsätze zur Altertumskunde und Kunstgeschichte, Istanbul Forschungen / 17*, ed. K. Bittel, Walter De Gruyter & Co., Berlin 1950, s. 59 no. 14: [Οἱ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ?] πραγματ[ευσό]- [μενοι] Ῥωμαῖοι καὶ Ἑλληνας]...

40 Zoumbaki, agm., s. 136-138.

41 Zoumbaki, agm., s. 136-138.

düzenlenen bazı resmî belgelerde, *Ῥωμαῖος* (*Rhomaïos*) olarak tanımlanan bireylerin isimlerinin Romalı olmadığı ve dolayısıyla Roma vatandaşlığına sahip olmadıkları bilinmektedir⁴². Bu durum Yunanların, bireylerin kişisel statüleri ya da şehirlerinin statüsü ne olursa olsun, genel olarak İtalya'dan gelen kişileri *Ῥωμαῖος* olarak tanımlama eğiliminde olduklarını gösterebilir⁴³. Benzer eğilim Romalıların Yunanları yazıtlarda “Graeci” olarak tanımlamalarında da görülmektedir. Bu konu aşağıda “Negotiatores ve Romalılık” başlığı altında ayrıca değerlendirilmiştir⁴⁴.

Str. 3-4: Yazıtta Apollonides'in oğlu olan *agoranomos* Menophantos, *negotiatores* tarafından çelenk ile onurlandırılmaktadır. Yazıttan anlaşıldığı üzere Menophantos, Romalı tüccarlara çeşitli konularda yardımcı olmuştur ve bu yardımları sonucunda onlar tarafından onurlandırılmıştır. Teos'un en önemli gelir kaynaklarından birisi olan “Marmor Luculleum (Africano)” namı diğer Lucullus Mermeri, Roma'da birçok kamu yapısında görülmektedir⁴⁵. Büyük olasılıkla Menophantos, Teos'un ünlü Lucullus Mermeri'nin satışı/taşınması sırasında tüccarlara yardımcı olmuştur⁴⁶. Tüccarların fiyat ya da nakliye konusundaki bir anlaşmazlığı çözüme

42 Zoumbaki, agm., s. 137.

43 Peter A. Brunt, *Italian Manpower*, 225 B. C.-A. D. 14, Clarendon Press, Oxford 1971, s. 205-209; Henrik Mouritsen, “The Civitas Sine Suffragio: Ancient Concepts and Modern Ideology”, *Historia* 56, 2007, s. 157-158.

44 Patrick Sängler, “The Politeuma in the Hellenistic World (Third to First Century B.C.): A Form of Organisation to Integrate Minorities”, *Migration and Integration – wissenschaftliche Perspektiven aus Österreich (Jahrbuch 2)*, ed. J. Dahlvik, C. Reinprecht, W. Sievers, Vienna 2013, s. 60; Tomas Kruse, “Ethnic Koina and Politeumata in Ptolemaic Egypt”, *Private Associations and the Public Sphere, Proceedings of a Symposium held at the Royal Danish Academy of Sciences and Letters, 9-11 September 2010*, Copenhagen 2015, s. 291, 297; Helenistik Dönem'de Mısır'da Hellenes teriminin, Hellenleşmiş Yahudiler gibi Yunan kökenli olmayan insanları da kapsayabildiği göz ardı edilmemelidir.

45 Mustafa Adak-Musa Kadioğlu, agm., s. 5-11; Musa Kadioğlu-Mustafa Adak, *age.*, s. 334-352; Yazıtın MÖ 1. yüzyıla tarihlendirilmesi nedeniyle, bu dönemde mermer ocaklarının kullanımı ve çıkarılan mermerlerin satışı doğrudan Teos kentine ait olmalıdır. Ancak Principatus Dönemi ile birlikte söz konusu mermer ocaklarının imparatorluk yönetimi altına girdiği göz önünde bulundurulduğunda, bunların ticari bir meta olmaktan ziyade Roma Devleti'nin himayesi altında işletildiği göz ardı edilmemelidir; Carlo Beltrame-Lorenzo Lazzarini, “Wrecked Cargoes of Marmor Luculleum (Africano) of the Roman period. An archaeological and archaeometrical Study”, *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 39/Issue 3, 2020, s. 290-318: Africano mermerinin yoğun olarak Augustus Dönemi'nde inşa edilen kamu binalarında kullanıldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu mermer Principatus Dönemi öncesinde Romalılar tarafından biliniyor ve tanınıyor olmalıdır. Africano mermerinin *negotiatores* tarafından Romalılara tanıtıldığı ve imparatorluk himayesine girdikten sonra kamu yapılarında yaygın şekilde kullanıldığı ileri sürülebilir. Ancak bu mermerin *negotiatores* aracılığıyla Romalılara tanıtıldığına dair görüşün desteklenebilmesi için daha fazla veri gerekmektedir.

46 Plinius, *Naturalis Historia (The Natural History, Pliny the Elder)*, çev. J. Bostock, M. D. – F. R. S. H.

kavuşturulmuş ya da tüccarlara nakliye için gerekli gemilerin sağlanması hususunda destek sunulmuş olabilir. Elbette bu önerilerin netlik kazanması için daha çok veriye ihtiyaç vardır. Diğer yandan bu yazıt *agoronomos*ların, pazarın düzgün işleyişine olan kişisel ilgilerini de ortaya koymaktadır. Aristoteles de *agoronomos*un en önemli görevlerinden birisinin pazarın işleyişi olduğunu belirtmektedir⁴⁷. Dolayısıyla Romalı tüccarların bölgedeki ticari faaliyetleriyle ilgili işleyişi sağlamak için *agoronomos*tan daha uygun kişiler düşünülemez. Argos'tan ele geçen başka bir yazıtta da *negotiatores* gibi başka grupların yaptıkları ticari faaliyetleri kolaylaştıran ya da oluşan anlaşmazlıklarda sorumluluk alan *agoronomos* gibi yerel yöneticilerin onurlandırıldığı görülmektedir⁴⁸. İtaliklerin ve Romalıların İtalya dışına yayılmasının, yeni pazar arayışıyla motive edildiği göz önüne alındığında *agoronomos*un onurlandırılması anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü, ticari anlaşma esnasında *agoronomos*, ticaretin doğru bir şekilde tamamlanması ve ticareti yapan tarafların anlaşmazlık yaşamaması adına kilit bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte *agoronomos* gibi yerel yöneticilerin söz konusu Roma topluluklarına ait olmadıkları, ancak görev ve sorumlulukları ile öne çıktıkları söylenebilmektedir.

Yazıt No. 1b

Sol alt yüzünde ince profil bulunan levha, sağ tarafından ve altından kesilmiştir. Bu yazıt olasılıkla solunda no. 1a ile birlikte olacak şekilde tapınak alanındaki bir duvarda yan yana durmaktaydılar (resim 2). Yazıtta yer alan çelenk, diğer yazıttan farklı olarak sarmaşık yaprağından oluşmaktadır. Yazıtın dördüncü ve altıncı satırları arası çelenk içine yazılmıştır. No. 1a ile olan harf karakterlerindeki ve ölçülerindeki benzerlikler yazıtın aynı taş ustası tarafından yazıldığını düşündürmektedir.

Ölçüler: Y.:29 cm; G.: 31,5 cm; D.:11 cm; Hy.: 1,1cm

ὁ δῆμος

2 Μενοφάντων Ἀπολλω-

T. Riley, Londra 1855, 36. 49-50: Burada her ne kadar Plinius mermerin Khios'tan çıktığını öne sürse de *Africano* olarak adlandırılan mermerin Teos'tan çıktığı neredeyse kesindir; Adak-Kadioğlu agm., s. 5-11; Raniero Gnoli, *Marmora Romana*, Edizioni dell'Elefante, Roma 1971, s. 174-178.

47 Aristoteles, *Politika* (*The Politics of Aristotle*), çev. B. Jowett, Clarendon Press, Oxford 1885, 1321b 14-18; John Salmon, "The Economic Role of the Greek City", *Greece & Rome*, Vol. 46, No. 2, 1999, s. 160-162.

48 IG IV, no. 606

νίδου ἀγορανομήσαντα
 4 στεφά-
 νωι
 6 χρυσῆι

“*Halk meclisi, agoranomos olan Apollonides oğlu Menophantos’u altın bir çelenkle (onurlandırdı)*”.

Yazıtta Romalı tüccarların yanı sıra halk meclisinin de (*demos*) *agoranomos* Menophantos’u bir çelenk ile onurlandırdığı görülmektedir. Bu yazıttan, halk meclisinin de Romalı tüccarlar ile eş zamanlı olarak Menophantos’u onurlandırma konusunda karar aldığı düşünülebilir. Kibyra’da ele geçen ve MÖ 1. yüzyıla tarihlenen başka bir yazıt, söz konusu yazıtlara benzerliği ile ön plana çıkmaktadır⁴⁹. Buradan hareketle aynı zaman diliminde Kibyra ve Teos’ta bulunan bu yazıtlar Romalı tüccarların çok geniş bir coğrafyaya yayıldığını, sermayenin akışını sağladıkları ve ticaretin merkezinde yer aldıklarını göstermektedir. Bununla birlikte altın çelenk ile onurlandırma olgusu, Batı Anadolu’da benzer yazıtlarda takip edilmektedir. Erythrai kentinde ele geçen bir mezar stelinde Phokaia halk meclisi, Smyrna *gerousiası* ve Teoslu Romalılar aynı yazıtta yer almaktadırlar. Burada adı geçen Romalılar arasında *negotiatores* de olmalıdır⁵⁰. Keil, stelde resmedilen çelenklerin birebir aynıısının yapıldığı ve ölen kişinin mezarına konulduğunu ileri sürmektedir⁵¹.

Teos’ta ikamet eden Romalıların güçlü bir grup olarak kentin imar faaliyetlerine de destek sundukları son yıllarda agoradaki kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı’na ait yapı yazıtından anlaşılmaktadır⁵². Tapınak ve yazıt Musa Kadioğlu tarafından 2024 yılında gerçekleştirilen Teos Kazı Sonuçları Toplantısı’nda tanıtılmıştır⁵³. Kazı çalışmaları sırasında altı parçası ele geçmiş olan inşa yazıtının (resim 3) tamamlaması Mustafa Adak’ın güncel katkıları doğrultusunda şu şekildedir:

49 IKibyra, no. 50 = IGR IV, no. 913: ὁ δῆμος καὶ οἱ πραγμα|τευόμενοι ἐνταῦθα Ῥομ[αῖ]|οι {Ῥωμαῖοι} ἐτίμησαν Μίθρην Εἰδτ[— —] | χρυσῶι στεφάνωι ΤΙΜΩΙΣ[—] || vac. καὶ εἰκόγ[ι χρυσῆι(?)].

50 Josef Keil, “Forschungen in der Erythraia I”, *JÖAI*, Band 13, 1910, s. 71-73 nos. 55, 56, 57.

51 Keil, agm., s. 73.

52 Musa Kadioğlu-Görkem Yenice, “2022 yılı Teos Çalışmaları (13. Sezon)”, *43. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 2, Ankara 2024, s. 317; Musa Kadioğlu, “Roma ve Augustus Tapınağı”, *Teos:: Yazıtlar, Kültür ve Kentsel Doku*, ed. M. Kadioğlu, İstanbul 2021, s. 178-184; Musa Kadioğlu, “A new Antinous portrait from Teos”, *Asia Minor*, No. 2, 2022, s. 55-65.

53 Musa Kadioğlu-Görkem Yenice, agm., s. 316-317.

θεᾶι Ῥώμη καὶ Σ[εβαστῶι σωτῆρι κ]αὶ κτί[σται] καὶ τ[ῶι οἴκωι Σεβα]στοῦ οἱ κατοίκοι κούντες Ἑλλη[ν]ες [τε] καὶ Ῥω[μαῖοι ---]

“Tanrıca Roma’ya ve kurtarıcı ve kurucu Augustus’a, ayrıca Augustus’un hanesine, Teos’ta ikamet eden Hellenler ve Romalılar [- - - adadılar]”.

Söz konusu yazıtta geçen Romalılar (Ῥωμαῖοι) ifadesi ile büyük olasılıkla belgenin yazıya geçirildiği sırada (MÖ 1. yüzyılın sonu ya da MS 1. yüzyılın başı) Teos’ta bulunan Romalı tüccarları ve Roma vatandaşlarını kastediliyor olmalıdır. Yazıttan hareketle tapınağın Teos’ta ikamet eden Yunanlar ve Romalılar tarafından kente adandığını yapının inşası için finansal olarak büyük katkı yapmış olabileceklerini düşünmek son derece olasıdır. Ayrıca Philadelphia’da bulunan ve MS 1./2. yüzyıla tarihlendirilen bir onurlandırma yazıtında Romalılar, *gerousia*, *boule* ve *demos* ile birlikte anılmaktadır. Bu yazıtta Titus Flavius Athenodoros onurlandırılmaktadır⁵⁴. Daha önce bahsedildiği gibi MS 2. yüzyıldan sonra olasılıkla bir terim olarak *negotiatores* kelimesinin anlamı dönüşmüş gibi görünse de Romalıların bir grup olarak Anadolu’daki kentlerde yer aldıkları ve faaliyetlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Ticari Birlik: Conventus

Anadolu’da çeşitli yazıtlarla belgelenen tüccarların Teos kentinde de görülmesi *conventus* olarak bilinen ticari birlikteliğin bilinenden daha kapsamlı olduğunu göstermektedir. *Conventus* aslında Roma Devleti’nin eyaletlerdeki yargı sistemini tanımlayan bir terimdir⁵⁵. *Conventus*, etimolojik olarak Latince bir araya gelmek, toplanmak gibi anlamlara gelen *convenio* fiilinden türemiştir ve temelde birliği/birlikteliği ifade etmektedir. Romalıların eyaletlerdeki gayri resmi arkadaşlığa dayanan ticari/sosyal ilişkilerini tanımlamak için *conventus* terimi kullanılmaktadır⁵⁶. *Conventusu* günümüz terminolojisi ile bir şirket gibi düşünmek yanlış olmayacaktır⁵⁷. *Conventus* teriminin Yunanca karşılığı olarak *κομβέντος* ya da *συνέδριον* kelimeleri ile karşılaşılmaktadır⁵⁸. Yunanca *κομβέντος* ve *συνέδριον τῶν Ῥωμαίων*⁵⁹ terimleri Latince *conventus* teriminin Yu-

54 IGR IV, no. 1644: [ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος] καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἡ γε- ρουσία ἐτείμησαν Τίτον Φλάουιον Ἀθηνόδωρον...

55 Peter A. Brunt, *age.*, s. 220-224.

56 Peter A. Brunt, *age.*, s. 170-173; Zoubaki, *agm.*, s. 138-139.

57 Peter A. Brunt, “The Equites in the Late Republic”, *The Fall of the Roman Republic and Related Essays*, Oxford University Press, Oxford 1988, s. 170.

58 Zoubaki, *agm.*, s. 138-142.

59 TAM V, 2, no. 1002 (Thyateira: Κομβέντος Ῥωμαίων); IGR IV, no. 1169: τοῦ τῶν Ῥωμαίων κομβέντου; TAM V, 2, no. 1003: κουρατορέουσ[αντα κομβέντου Ῥω]μαίων; Ilias Arnaoutoglou,

nanca karşılığı gibi görünmektedir. Kornemann, *conventus* terimini Yunanca *σύνδοχος* ile eşdeğer olarak değerlendirmiş ve *conventus* olarak adlandırılan toplulukların çeşitli yüzyıllarda görülmelerine dayanarak *conventus* olarak örgütlenen kişileri “dayanıklı (istikrarlı)” bir topluluk olarak tanımlamıştır⁶⁰. *Conventus* terimi, Roma Devleti'nin hukuki bölgelerini ya da bir yargı sistemini ima etmediğinde, bir bölgede ikamet eden ve bir araya gelen Romalıları tanımlamaktadır⁶¹. Dolayısıyla Bununla birlikte *κομβέντος* ve *συνέδριον τῶν Ῥωμαίων* ifadeleri geçmediğinde de Romalılar bir *conventus* olarak değerlendirilebilmektedir. Ephesos kentinden ele geçen iki Latince yazıtta doğrudan *conventus* terimine rastlanmaktadır⁶². *ὁ κομβέντος (τῶν) Ῥωμαίων* ve *τὸ συνέδριον τῶν Ῥωμαίων* terimleri ile ise Thyateira ve Hierapolis kentlerinde karşılaşılmaktadır⁶³. *Conventus* teriminin ticari birlik anlamına geldiğine dair mevcut veriler sınırlı olsa da birlikteliği ifade eden bu çalışmada ele alınan örnekler, konunun anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Batı Anadolu'da yer alan Romalıların bir grup olarak yazıtlarda ve antik metinlerde yer alıyor olmaları şaşırtıcı değildir. Appianos, Mithridates ile yapılan savaşlar esnasında

“Hierapolis and its Professional Associations: A Comparative Analysis”, *Urban Craftsmen and Traders in the Roman World*, ed. A. Wilson-M. Flohr, Oxford 2016, s.283: Τὸ συνέδριον τῶν Ῥωμαίων.

- 60 Ernst Kornemann, “Conventus”, *RE*, IV 1 col., 1900, s. 1181; Zoumbaki, agm., s.138: σύνδοχος teriminin Romalılar ve İtalikler için hiç kullanılmadığı belirtilmektedir; Peter Scherrer “Der conventus civium Romanorum und kaiserliche Freigelassene als Bauherren in Ephesos in augusteischer Zeit”, *Neue Zeiten – Neue Sitten. Zu Rezeption und Integration römischen und italischen Kulturguts in Kleinasien*, ed. M. Meyer, Vienna 2007, s. 68; IEphesos, no. 859.
- 61 Kirbihler, *age.*, s. 28-29; Purcell Nicholas, “Romans in the Roman World”, *The Cambridge Companion to the Age of Augustus*, ed. K. Gallisky, Cambridge 2005, s. 95; Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law (Transactions of the American Philosophical Society, New Series vol. 43, part 2)*, American Philosophical Society, Philadelphia 1953, s. 416; Baudaki örnekleri için bk. CIL XIII, no. 5026 = ILS, no. 7011 = AE, nos. 2000, 1029: Soli, Genio, Lunae sacrum ex voto pro salute Augustorum, P. Clod(ius) Corn(elia tribu) Primus, curator vikanor(um) Lousonnensium (bis), (se) vir Augustal(is), c(urator) c(ivium) R(omanorum) conventus Hel(vetici) d(e) s(uo) d(edit); CIL XIII, no. 11478: D(ecimus) Iul(ius) C(ai) f(ilius) Fa[b(ia)] | Consors sac(erdos) augustal(is) mag(ister) | cur(ator) c(ivium) R(omanorum) conen(tus) Hel(vetici) ex vis[u]; CIL XIII, no. 5013: [- - -] no f. Corn(elia tribu) [- - -] C]antabro cur(atori) c(ivium) R(omanorum) convent(us) Helvetic(i), (duo)viro, Iuliae C. fil(iae) Marcellae Corneliae Q. filiae Marcellae; CIL XII, no. 2618: [- - -] pontifex trium[vir loc(or)um] publ(icorum) perse[q(ue)ndorum], c(urator) c(ivium) R(omanorum) con(ventus) He[l(vetici) - - -].
- 62 İplikçiöglü vd. agm., s. 235-36, no. B 2; SE, no. 1320: conventus c. [R.] quei Ephesi negotiantu[r]; IEphesos, 3019: conventus c(ivium) R(omanorum) qui in Asia negotiantur.
- 63 TAM V. 2, no: 1002: Κομβέντος; IGR IV, no. 1169: τοῦ τῶν Ῥωμαίων κομβέντος; TAM V. 2, no. 1003: κουρατορεύσ[αντα κομβέντος Ῥωμαίων; Alt. v. Hierapolis no. 32: τὸ συνέδριον τῶν Ῥωμαίων.

Tralleis'teki Romalıların ve İtalicilerin uğradığı zulmü eserinde aktarmaktadır⁶⁴. Buna karşılık bazı Romalı vatandaşların söz konusu zulümden kaçabildikleri bilinmektedir. Plinius, Lydia'daki yer alan Calaminae adalarına Mithridates'ten kaçan birçok Romalı vatandaşın sığındığını aktarmaktadır⁶⁵. Bu gruplar arasında büyük olasılıkla Romalı tüccarlar da vardı. Mithridates'in yenilmesinin ardından ticari faaliyetlerin büyük oranda arttığı hem antik metinlerde hem de yazıtlarla takip edilebilmektedir. Hatzfeld, MÖ 1. yüzyılda Romalı tüccarların Batı Anadolu'nun kıyı şeridi boyunca büyük kentlerin hemen hemen tamamına yayıldıklarını aktarmaktadır⁶⁶. Romalıların Roma dışına yayılması bireysel bir eylemden ziyade grup olarak gerçekleştirdikleri kolektif bir eylem olarak ele alınabilir. Roma dışında yazıtlarda grup ya da topluluk olarak anılan Romalılar bir araya gelip *conventus* adı altında birleşerek faaliyetlerini yürütmüş olmalılardır. Bununla birlikte *conventus* gibi ticari bir birliğin önemli avantajlarından birisi ilişki ağlarında bir problemle karşılaşıldığında; çözüm ya da yeni yatırım araçları hakkında birlik üyelerine fikir alışverişi yapmak adına gruptaki kişilere danışma fırsat sunmasıdır. Cicero'nun mektuplarından da anlaşılacağı üzere bazı durumlarda birlik içindeki üyelerin birbirlerine destek oldukları görülmektedir⁶⁷. Dolayısıyla yakın arkadaşlık ilişkileri temeline dayanan bu birliğin hem ticari hem de sosyal yönü Romalılar olarak tanımlanan grupların anlaşılması ve yorumlanabilmesi adına büyük önem taşımaktadır.

Negotiatores ve Mercatores Ayrımı

Cicero'nun *negotiatores* hakkındaki düşüncelerine bakıldığında çoğu zaman onlara karşı daha saygılı bir dil kullandığı, *mercatores* için daha eleştirel bir yaklaşım sergilediği görülmektedir⁶⁸. Bunun nedeni Roma toplumunda sermaye yatırımı yapan ve finansal işlerle uğraşan *negotiatores*in daha yüksek bir sosyal statüye sahip olmalarıdır. *Mercatores* ise daha çok "günlük" ticaretle meşgul olduklarından, elitler tarafından daha düşük bir statüde değerlendirilmiştir⁶⁹. Cicero, Gallia Narbonensis'teki ticari faaliyetlerden söz ederken *ceteri negotiatores* ifadesi ile *negotiatores*i diğer ticari faaliyetlerden ayrı bir

64 Appianos, *Peri tón Emphylión Polémōn (The Foreign Wars)*, çev. L. Mendelssohn. Teubner, Leipzig 1879, 4. 23: ... τοιαύταις μὲν τύχαις οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ὄντες Ἴταλοι καὶ Ῥωμαῖοι συνεφέροντο...

65 Plinius, *age.*, 2. 209: ...in Lydia quae vocantur Calaminae, non ventis solum, sed etiam contis quo libeat impulsae, multorum civium Mithridatico bello salus.

66 Hatzfeld, *age.*, s. 101.

67 Cicero, *Ad Familiares (The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order, in four volumes)*, çev. Evelyn S. Shuckburgh, George Bell and Sons, London 1908-1909, 13. 75.

68 Feuvrier-Prévotat, *agm.*, s. 396.

69 Feuvrier-Prévotat, *agm.*, s. 396-397.

yere koymaktadır⁷⁰. Burada “geri kalan Romalı tüccarlar” ile ifade edilen olasılıkla gemi sahipleri, bankacılar, tefeciler, büyük tüccarlardır. Dolayısıyla *negotiatores* olarak bahsedilen tüccarları (özellikle Roma dışında) ticari faaliyette söz sahibi olan ve ticarete yön veren kişiler olarak anlamak yanlış olmayacaktır.

Roma toplumunda sosyal hiyerarşi, ticaretle uğraşanların toplum içindeki yerini belirleyen önemli bir unsurdur. Cicero'nun söylemlerinde, *mercatores*'in toplumun alt tabakalarına, *negotiatores*'in ise daha üst tabakalara mensup olduklarına dair ifadeler dikkat çekmektedir⁷¹. Bu bağlamda, *negotiatores* sermayeleri sayesinde toprak sahibi olabilir ve bu sayede politik güce erişim sağlayabilirken, *mercatores*in bu tür bir güce ulaşma şansı daha düşüktür. Cicero'nun, özellikle adalet ve ticaret arasındaki ilişkiye odaklandığı söylemlerinde, bu iki terim arasındaki hiyerarşik farklılıkları sıkça vurguladığı görülmektedir. Cicero'nun gözünde bir *negotiator*, yalnızca zengin bir tüccar değil, aynı zamanda Roma'nın değerlerini temsil eden bir figürdür; oysa bir *mercator*, daha düşük seviyede kabul edilen bir iş kolunu temsil etmektedir⁷². Bununla birlikte *mercatores* gibi yalnızca kâr amacıyla hareket eden bir meslek, bireyi ahlaki erdemlerden uzaklaştırabilme potansiyeline sahiptir⁷³. Roma'nın genişleyen yapısında, *negotiatores* ticaret ağlarını genişleterek toplumsal dengeye katkıda bulunmuştur ve yerel ekonomilere sermaye sağlamıştır. Cicero bu nedenle *negotiatores*in Roma toplumunda daha yüksek bir sosyal statüyü hak ettiğini öne sürmektedir⁷⁴.

Negotiatores yalnızca kâr amacını değil, aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun ekonomik güç ve istikrarını sürdürme amacını taşımaktadır. Bu anlamda *negotiatores* özellikle Roma'nın genişleyen toprakları üzerindeki mali kontrolü sağlama ve kaynakları ülke içine aktarma görevleriyle devlete dolaylı yoldan hizmet eden bireyler olarak düşünülmektedir. Bunun dışında Cicero'nun mektuplarından anlaşıldığı üzere *negotiatores* hem yerel yöneticilerle hem de Romalı yöneticilerle yakın ilişkiler kurmuştur. Kardeşi Quintus'a yazdığı mektupta Asia'nın müttefiklerden ve vatandaşlardan oluştuğunu açıklamıştır; vatandaşlar ise ya

70 Cicero, *Pro Fronteio (The Orations of Marcus Tullius Cicero)*, çev. C. D. Yonge, B. A. Covent Garden, London 1856, 20. 46: ...omnes illius provinciae publicani, agricolae, pecuarii, ceteri negotiatores...

71 Cicero, *De Officiis (Cicero On Duties)*, çev. M. T. Griffin & E. M. Atkins, Cambridge University Press, Cambridge 1991, 1. 151.

72 Feuvrier-Prévotat, agm., s. 367-382.

73 Feuvrier-Prévotat, agm., s. 396-397.

74 Feuvrier-Prévotat, agm., s. 380-384.

publicani (vergi toplayıcıları) ya da ticari faaliyetlerde bulunan (*negotia* ile uğraşan) kişilerdir⁷⁵. Quintus'a *negotiatores*in arsız taleplerine direnmesini ve dolandırıcılık hususuna dikkat etmesini öğütlemiştir⁷⁶. Cicero'nun bu nasihatinden *negotiatores*in üst sınıf yöneticilerle doğrudan ilişki kurduğu ve onlardan yetki veya sorumlulukları dışında çeşitli taleplerde de bulunabildikleri anlaşılmaktadır. Atticus'a yazdığı bir başka mektupta ise Cicero liman vergileriyle ilgili bir anlaşmazlığa değinmektedir. Bu anlaşmazlık *publicani*, *negotiatores* ve müttefikler arasında meydana gelmiştir⁷⁷. Dikkate değer bir şekilde bu pasajlarda *negotiatores* müttefiklerden farklı bir grup olarak ifade edilmektedir. Bu da *negotiatores*in yalnızca ekonomik bir sınıf olarak anlaşılamayacağını göstermektedir.

Negotiatores ve Romalılık

Romalı tüccarların Roma dışındaki ticari faaliyetlerinin bir başka sonucu da "Romalılık" olgusuna yapılan doğrudan katkılardır. MÖ 2. yüzyıldan itibaren ticari faaliyetlerin artmasıyla birlikte toplumsal ilişki ağları da genişlemiş ve "Romalılık" düşüncesi söz konusu ilişki ağlarına sirayet etmiştir. Böylelikle Romalıların Roma dışında ticari olarak kurdukları etkileşim, aynı zamanda Romalı kimliğinin yayılmasında aktif bir rol oynamıştır. Bu noktada *negotiatores* kavramsal olarak basit ticari faaliyet yürüten bir aktörden ziyade, doğrudan Roma Devleti'ni ve kimliğini temsil eden bir özne olarak anlam kazanmıştır. Dolayısıyla *negotiatores* incelenirken Roma vatandaşlığının toplumun anlam dünyasındaki dönüşümüne ve değişimine de değinmek gereklidir. *Negotiatores*in anlamı ile ilgili yapılan çalışmalarda eyaletlerdeki ticari faaliyetler, vatandaşlık ve Roma emperyalizmi arasındaki bağlantılar ele alınmıştır⁷⁸. Söz konusu çalışmalarda *negotiatores*in hem sosyal ilişkilerdeki yeri hem de toplumsal tabakadaki konumu ortaya konulmuştur.

75 Cicero, *Epistulae ad Quintum Fratrem* (*The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order; in four volumes*), çev. Evelyn S. Shuckburgh, George Bell and Sons, London 1908-1909, 1. 1. 6.

76 Cicero, *age.*, 1. 1. 2, 7.

77 Cicero, *Epistulae ad Atticum* (*The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order; in four volumes*), çev. Evelyn S. Shuckburgh, George Bell and Sons, London 1908-1909, 2. 16. 4.

78 Augustus J. Ernesti, *De negotiatoribus romanis disputatiuncula*, Martini, Leipzig 1737, s. 6-7; René Cagnat, "Mercator-Rome", *Dar.-Sag*, 3, 1904; Hatzfeld *age.*, s. 192-96; Jean Rougé, *Recherches sur l'organisation du commerce maritime en Méditerranée sous l'empire romain*, S.E.V.P.E.N., Paris 1966, s. 275; Claude Nicolet, *age.*, s. 358-61; Alan J. Wilson, *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*, Manchester University Press, Manchester 1966, s. 4-6; Feuvrier-Prévotat, *age.*; Peter Kneissl, "Mercator-negotiator. Römische Geschäftsleute und die Terminologie ihrer Berufe", *MBAH*, 2, 1983, s. 74; Gloria García-Brosa, "Mercatores y negotiatores: ¿Simples comerciantes?", *Pyrenae*, 30, 1999, s. 184-85.

Principatus ile birlikte Roma vatandaşlığının anlamı değişime uğramıştır. Wallace-Hadrill Roma vatandaşlığının vergi ödemek, askerlik yapmak, oy kullanmak gibi eylemlerle ifade edilmekten, bir statü göstergesi olarak *toga* giymek ve Latince konuşmak gibi sembollerle ifade edilmeye geçiş yaptığını öne sürmüştür⁷⁹. Buradan hareketle Augustus'un, Roma vatandaşlarının imparatorluk ile olan ilişkisini dönüştürdüğü söylenebilir; öyle ki, vatandaşların artık Roma ile somut bir bağ kurmasına gerek kalmamıştır. Aristeides, Roma'yı hiç görmemiş Romalılarından bahsederken, Romalı olmanın fiziksel bir gerçeklikten ziyade bir statü sembolüne dönüştüğünü vurgulamaktadır⁸⁰. Augustus'un kurduğu bu vizyonun temellerinin *negotiatores* ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Romalı tüccarlar eyaletlerdeki ticareti kontrol ederken Roma hegemonyasını da buldukları yerde hissettirmişlerdir. Farklı bölgelerde ele geçen ve bu makalenin de konusu oluşturan diğer yazıtlar bu durumu ortaya koymaktadır. Diğer yandan *negotiatores* ve Roma hegemonyası arasındaki ilişkiyi Romalıların, Yunanların arasındaki etnik, sosyal ve kültürel farkı gözetmeksizin sadece "Graeci" olarak tanımlamalarında da görebilmek mümkündür⁸¹. Bu tanımlama tüm farklılıkları göz ardı ederek tek bir tanımlamaya indirgenen bir topluluğu anlamlandırmaktadır ve yerel halkın belirli ya da potansiyel ayrıcalıklarını haklı çıkarmak için başvuracağı etnik farklılık söylemlerinin de önüne geçmektedir. Dildeki bu tanımlamalar ve temsiller Roma hegemonyasının temelinde yer alan en önemli olgulardan birisidir. Romalı politikacıların tüccarlarla birlikte bu kavramsal çerçeveyi eyaletlere taşıdığı söylenebilmektedir.

79 Andrew Wallace-Hadrill, *Rome's Cultural Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 452.

80 Aristeides, *Logoi (Aristides, Aelius. Aristides) ex recensione Guilielmi Dindorfii 1-2*, Weidmann, Leipzig 1829, 26. 64.

81 Jean-Louis Ferrary, "Rome et la géographie de l'hellénisme: reflexion sur 'Hellènes' et 'Panhellènes' dans les inscriptions d'époque romaine", *The Greek East in the Roman Context*, ed. O. Salomies, Helsinki: Foundation of the Finnish Institute at Athens, 2001, s. 19-35, Clifford Ando, "Imperial Identities", *Local Knowledge and Microidentities in the Imperial Greek World*, ed. T. Whitmarsh, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 36.

Sonuç

Sonuç olarak, Teos'taki Dionysos Kutsal Alanı'ndan ele geçen yazıt Romalı tüccarların Teos'taki varlığına ve yerel toplumla olan etkileşimlerine ışık tutan önemli bir epigrafik belge niteliğindedir. Yazıtta geçen *πραγματενόμενοι* ifadesinin Latince *negotium* ile Yunanca *πράγμα* arasında kültürel bir bağ kurduğunu söylemek mümkündür. Bu durum her iki kültürde ekonomik ve sosyal ilişkiler temelinde ortak bir anlayışın varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yazıt, *conventus* gibi kolektif ticari yapılanmalar hakkında ve Yunan-Roma etkileşimlerini yansıtan detaylarla, Roma ve Yunan toplumlarının birbirlerini algılayış biçimleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle Helenistik Dönem'de ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde etnik kimliklerin ve hukuki statülerin nasıl algılandığına dair örnekler, bu yazıtın tarihsel ve kültürel değerini artırmaktadır. Bu bağlamda yazıt yalnızca Teos öze- linde değil, aynı zamanda Roma ve Yunan dünyası arasındaki daha geniş ölçekli ekonomik ve sosyal ilişkileri anlamak açısından da önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Diğer yandan *negotiatores* ve *mercatores* terimlerinin tamamen farklı sosyo-eko- nomik gerçekliklere işaret ettiği görülmektedir. Cicero'nun eserlerinde *negotiatores*, çoğunlukla geniş çaplı işlerle uğraşan iş insanlarıdır; verilerden anlaşıldığı kada- rıyla da hepsi Roma vatandaşlarıdır ve Roma'nın yönetici çevrelerine oldukça yakınlardır. Faaliyetleri genel olarak finans, bankacılık, toprak ve ticaret üzerine şekillenmiş ve esas olarak eyaletlere odaklanmışlardır. *Negotiatores*, Roma emper- yalizminin ön plandaki aktörleri olarak görünmektedir. Eyalet valileriyle yakın ve çeşitli ilişkileri bulunan bu tüccarlar Romalıların eyaletlerde uyguladığı gücün bir parçası hâline gelmişlerdir.

Teos kentinde bir *agoranomos*'un Romalı tüccarlar tarafından onurlandırılması *agoranomos* tarafından sorunlarının çözüme kavuşturulduğuna ya da yukarıda bahsedildiği gibi büyük olasılıkla Lucullus Mermerinin taşınması/satışı hakkında tüccarlar yardımcı olduğuna işaret etmektedir. Teos'ta bulunan bu yazıt, çalışma- da örnek gösterilen diğer yazıtlarla birlikte ele alındığında Romalıların ticaret ağ- larını genişletirken gruplar hâlinde hareket ettiklerini ve *conventus* adı altında bir araya geldiklerini ortaya koymaktadır. Romalı toplulukların nasıl tanımlanacağı sorusuna daha net cevap verebilmek için daha çok veriye ihtiyaç olsa da var olan veriler Romalı toplulukların yerel yöneticilerle yakın ilişkiler içerisinde olduklarını ve sosyal hayatın merkezinde olduklarını göstermektedir.

Değerlendirme

Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim

belleten@ttk.gov.tr

Yapay Zeka Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazarlar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Lisans

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

Teşekkür

Kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa Adak'a, Teos Antik Kenti Kazı Başkanı Sayın Prof. Dr. Musa Kadioğlu'na çalışmaya yaptıkları değerli katkılardan, verdikleri destekten ve yazıtları yayımlamam konusunda vermiş oldukları izinlerden dolayı çok teşekkür ederim. Ayrıca 2010 yılından beri yaptıkları çalışmalarla Teos kentinin ve yazıtlarının ortaya çıkarılmasında emeği geçen tüm öğretim üyelerine ve kazı ekibine de ayrıca teşekkür ederim.

Review

This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

Complaints

belleten@ttk.gov.tr

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the manuscript was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Acknowledgment

I would like to express my sincere gratitude to my esteemed professor, Prof. Dr. Mustafa Adak, and to Prof. Dr. Musa Kadioğlu, Director of the Teos Ancient City Excavations, for their valuable contributions to this work, their support, and for granting me permission to publish the inscriptions. I would also like to extend my gratitude to all the faculty members and the excavation team who have worked since 2010 to uncover the city of Teos and its inscriptions.

KAYNAKLAR

Adak, Mustafa-Kadioğlu, Musa, “Die Steinbrüche von Teos und «Marmor Luculleum»”, *Philia*, 3, 2017, s. 1-47.

AE, *L'Année Epigraphique*, published in *Revue Archeologique* and separately (1888-).

Alt. v. Hierapolis, *Altertümer von Hierapolis*, Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts, Ergänzungsheft, ed. C. Humann, C. Cichorius, W. Judeich, F. Winter, Berlin 1898. IV, «Inchriften», s. 67-202.

Ando, Clifford, “Imperial Identities”, *Local Knowledge and Microidentities in the Imperial Greek World*, ed. T. Whitmarsh, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 17-45.

Appianos, *Peri tôn Emphylliôn Polémôn (The Foreign Wars)*, çev. L. Mendelssohn. Teubner, Leipzig 1879.

Aristeides, *Logoi (Aristides, Aelius Aristides) ex recensione Guilielmi Dindorfii 1-2*, Weidmann, Leipzig 1829.

Aristoteles, *Politika (The Politics of Aristotle)*, çev. B. Jowett, Clarendon Press, Oxford 1885.

Arnaoutoglou, Ilias, “Hierapolis and its Professional Associations: A Comparative Analysis”, *Urban Craftsmen and Traders in the Roman World*, ed. A. Wilson-M. Flohr, Oxford 2016, s. 278-98.

BCH, *Bulletin de correspondance hellénique*, École française d'Athènes, Paris 1877-2014.

Beltrame, Carlo-Lazzarini, Lorenzo, “Wrecked Cargoes of Marmor Luculleum (Africano) of the Roman period. An archaeological and archaeometrical Study”, *Oxford Journal of Archaeology*, Vol. 39/Issue 3, 2020, s. 290-318.

Benveniste, Émile, *Translation of Le vocabulaire des institutions indo-européennes (Indo-European Language and Society)*, çev. E. Palmer, Faber and Faber, London 1973.

Benveniste, Émile, “Sur l'Histoire du mot ‘negotium’”, *ASNP*, 20, 1951, s. 21-25.

Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law (Transactions of the American Philosophical Society, New Series vol. 43, part 2)*, American Philosophical Society, Philadelphia 1953.

Brunt, Peter, A., "The Equites in the Late Republic", *The Fall of the Roman Republic and Related Essays*, Oxford University Press, Oxford 1988, s. 144-93.

Brunt, Peter, A., *Italian Manpower, 225 B. C.-A. D. 14*, Clarendon Press, Oxford 1971.

Cagnat, René, "Mercator-Rome", *Dar.-Sag*, 3, 1904, s. 1736-1743.

Cicero, *Ad Familiares (The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order, in four volumes)*, çev. Evelyn S. Shuckburgh, George Bell and Sons, London 1908-1909.

Cicero, *De Officiis (Cicero On Duties)*, çev. M. T. Griffin-E. M. Atkins, Cambridge University Press, Cambridge 1991.

Cicero, *Epistulae ad Atticum (The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order, in four volumes)*, çev. Evelyn S. Shuckburgh, George Bell and Sons, London 1908-1909.

Cicero, *Epistulae ad Quintum Fratrem (The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order, in four volumes)*, çev. Evelyn S. Shuckburgh, George Bell and Sons, London 1908-1909.

Cicero, *Pro Fronteio (The Orations of Marcus Tullius Cicero)*, çev. C. D. Yonge, Covent Garden, London 1856.

CIL III, *Corpus inscriptionum latinarum*, Vol. 3, Parts 1-2, ed. T. Mommsen, Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae. 2 vols. Berlin 1873. Vol. 3, Supplement, Parts [1], 1-2 & 2, ed. T. Mommsen, O. Hirschfeld, A. v. Domaszewski, Inscriptionum Orientis et Illyrici latinarum supplementum. 4 vols. Berlin 1889-1902.

CIL XII, *Corpus inscriptionum latinarum, Inscriptiones Galliae Narbonensis Latinae*, ed. O. Hirschfeld, 1888 (impr. iter. 1962 et 1996).

CIL XIII, *Corpus inscriptionum latinarum, Inscriptiones trium Galliarum et Germaniarum Latinae*. ed. O. Hirschfeld, C. Zangemeister.

Eberle, Lisa, P., "Making Roman Subjects", *TAPA*, Vol. 147, No. 2, 2017, s. 321-370.

Ernesti, Augustus, J., *De negotiatoribus romanis disputatiuncula*, Martini, Leipzig 1737.

Ferrary, Jean-Louis, “Rome et la géographie de l’hellénisme: réflexion sur ‘Hellènes’ et ‘Panhellènes’ dans les inscriptions d’époque romaine”, *The Greek East in the Roman Context*, ed. O. Salomies, Helsinki: Foundation of the Finnish Institute at Athens 2001, s. 19–35.

Feuvrier-Prévotat, Claire, “Negociator et mercator dans le discours cicéronien : essai de définition”, *Dialogues d’histoire ancienne*, Année 7, 1981, s. 367-405.

García-Brosa, Gloria, “Mercatores y negotiatores: ¿Simples comerciantes?”, *Pyrenae*, 30, 1999, s. 173–90.

Gnoli, Raniero, *Marmora Romana*, Edizioni dell’Elefante, Roma 1971.

Hatzfeld, Jean, *Les trafiquants italiens dans l’Orient hellénique*, E. Boccard, Paris 1919.

Horsley, Greg, H., R., “A Fishing Cartel in First-Century Ephesus”, *New Documents Illustrating Early Christianity. Volume 5. Linguistic Essays*, North Ryde, N.S.W: Ancient History Documentary Research Centre, Macquarie University 1989, s. 95–114.

IEphesos, *Die Inschriften von Ephesos*, Bonn 1979-1984.

IG X. 2. 1, *Inscriptiones Graecae, X, Inscriptiones Epiri, Macedoniae, Thraciae, Scythiae. Pars II: Inscriptiones Macedoniae. Fasc. 1: Inscriptiones Thessalonicae et viciniae*, ed. C. Edson. Berlin 1972.

IG X. 2. 1s, *Inscriptiones Graecae, X, Inscriptiones Epiri, Macedoniae, Thraciae, Scythiae. Pars II: Inscriptiones Macedoniae. Fasc. 1: Inscriptiones Thessalonicae et viciniae*, Supplementum primum: Tituli inter a. MCMLX et MMXV reperti, ed. Pantelis M. Nigdelis. Berlin 2017.

IG IV, *Inscriptiones Graecae IV = Inscriptiones graecae Aeginae, Pityonesi, Cecryphaliae, Argolidis*, ed. . Fraenkel. «Corpus inscriptionum graecarum Peloponnesi et insularum vicinarum», 1. Berlin 1902.

IG XII. 4, *Inscriptiones Graecae, XII, Inscriptiones insularum maris Aegaei praeter Delum, 4. Inscriptiones Coi, Calymnae, Insularum Milesiarum. — Pars I. Inscriptiones Coi insulae: decreta, epistulae, edicta, tituli sacri (nos. 1-423)*, ed. D. Bosnakis, K. Hallof, K. Rigsby, Berlin/New York 2010. — Pars II. Inscriptiones Coi insulae: catalogi, dedicationes, tituli honorarii, termini (nos. 424-1239), ed. D. Bosnakis, K. Hallof, Berlin/New York 2012. — Pars III. Inscriptiones Coi insulae: tituli sepulcrales urbani (nos. 1240-3053), ed. D. Bosnakis, K. Hallof. Berlin/Boston 2016. — Pars IV. Inscriptiones Coi insulae: tituli sepulcrales demorum,

tituli varii incerti alieni. *Inscriptiones Insularum Milesiarum* (nos. 3054-3932), ed. D. Bosnakis, K. Hallof, Berlin/Boston 2018. — Pars V. *Inscriptiones Calymnae et insularum Calymniarum* (nos. 3933-4282), ed. D. Bosnakis, K. Hallof, Berlin/Boston 2021.

IG XII. 7, *Inscriptiones Graecae XII*, 7, *Inscriptiones Amorgi et insularum vicinarum*, ed. J. Delamarre, Berlin 1908.

IG XII. 9, *Inscriptiones Graecae XII*, 9, *Inscriptiones Euboeae insulae*, ed. E. Ziebarth, Berlin 1915.

IGR III, *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, ed. R. Cagnat et al. 3 vols. Paris 1901-1927. Vol. 3, fasc. 1-6, with J. F. Toutain, P. Jouguet, G. Lafaye. Paris 1902-1906. Reprint: Chicago, Ares 1975.

IGR IV, *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, ed. R. Cagnat et al. 3 vols. Paris 1901-1927. Vol. 4, fasc. 1-9, with G. Lafaye, Paris 1908-1927. Reprint: Chicago, Ares 1975.

IKİbyra, *Die Inschriften von Kibyra, I: Die Inschriften der Stadt und ihrer näheren Umgebung*, ed. T. Corsten, *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, 60, Bonn 2002.

ILLRP, *Inscriptiones Latinae Liberae Rei Republicae*, ed. A. Degrassi, Vol. 1, 2, 1963-1965.

ILS, *Inscriptiones Latinae Selectae*, ed. H. Dessau, Berolini Apud Weidmannos, Toronto 1892-1916.

ISmyrna, *Die Inschriften von Smyrna I-III*, ed. G. Petzl, Bonn 1982-1990 (IK 23, 24,1-2).

İplikçiöđlu, Bülent-Engelmann, Helmut-Knibbe, Dieter, "Neue Inschriften aus Ephesos XI", *ĴÖAI* 59, 1989 s. 161-238.

Kadioğlu, Musa, "A new Antinous portrait from Teos", *Asia Minor*, no. 2, 2022, s. 55-65.

Kadioğlu, Musa-Yenice, Görkem, "2022 Yılı Teos alışmaları (13. Sezon), 43. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C 2, 2024, Ankara, s. 311-328.

Kadioğlu, Musa, "Roma ve Augustus Tapınağı", *Teos: Yazıtlar, Kùltler ve Kentsel Doku*, ed. M. Kadioğlu, İstanbul 2021, s. 178-188.

Kadioğlu, Musa-Adak, Mustafa, “Kereste, Dokuma ve Tarımsal Ürünler”, *Teos: Kültler, Teos: Yazıtlar, Kültler ve Kentsel Doku*, ed. Musa Kadioğlu, İstanbul 2021, s. 330-334.

Kadioğlu, Musa-Adak, Mustafa, “Mermer Ocakları, Mermer Üretimi ve Dağılımları”, *Teos: Kültler, Teos: Yazıtlar, Kültler ve Kentsel Doku*, ed. Musa Kadioğlu, İstanbul 2021, s. 334-352.

Keil, Josef, “Die Inschriften von Agora der Smyrna”, *Kleinasien und Byzans, Gesammelte Aufsätze zur Altertumskunde und Kunstgeschichte, Istanbuler Forschungen / 17*, ed. K. Bittel, Walter De Gruyter & Co., Berlin 1950, s. 54-68.

Keil, Josef, “Forschungen in der Erythraia I”, *JÖAI*, Band 13, 1910, s. 5-73.

Kirbihler, François, “Des Grecs et des Italiens à Éphèse: les mutations d’une capitale de province (70 av. J.-C.-73 apr. J.-C.)”, *Pallas*, 96, 2014, s. 233-252.

Kirbihler, François, “Die Italiker in Kleinasien, mit besonderer Berücksichtigung von Ephesos (133 v. Chr.-1. Jh. n. Chr.)”, ed. M. Meyer, *Neue Zeiten – Neue Sitten. Zu Rezeption und Integration römischen und italischen Kulturguts in Kleinasien*, Vienna 2007 s. 19-35.

Kneissl, Peter, “Mercator-negotiator. Römische Geschäftsleute und die Terminologie ihrer Berufe”, *MBAH*, 2, 1983, s. 73-90.

Kornemann, Ernst, “Conventus”, *RE*, IV 1 col., 1900, s. 1173-1200.

Kruse, Tomas, “Ethnic Koina and Politeumata in Ptolemaic Egypt”, *Private Associations and the Public Sphere. Proceedings of a Symposium held at the Royal Danish Academy of Sciences and Letters, 9-11 September 2010*, Copenhagen 2015, s. 270-300.

Meier, Ludwig, *Kıbyra in Hellenisischer Zeit: Neue Staatsverträge und Ehreninschriften*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2019.

Memnon, *Peri Herakleias (Herakleia Pontike Tarihi)*, çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul 2007.

Mitford, Terrence-Bruce, “The Hellenistic Inscriptions of Old Paphos”, *ABSA*, 56, 1961, s. 1-41.

Moretti, Luigi, “Epigraphica 22: Due documenti di età romana da Cipro”, *RFIC*, 109, s. 260-68.

Mouritsen, Henrik, "The Civitas Sine Suffragio: Ancient Concepts and Modern Ideology", *Historia* 56, 2007, s. 141-58.

Nicolet, Claude, *L'Ordre équestre à l'époque républicaine (312-43 av. J.-C.)*, Tome I, de Boccard, Paris 1966.

OGIS, *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae. 2 vols.* ed. W. Dittenberger, Leipzig 1903-1905.

Plinius, *Naturalis Historia (The Natural History, Pliny the Elder)*, çev. J. Bostock, M. D. – F. R. S. H. T. Riley, Londra 1855.

Plutarkhos, *Sulla (Plutarch's Lives. With an English translation 11 Vols)*, ed. B. Perrin, Harvard Univeristy Press, Cambridge/London 1959-1968.

Purcell, Nicholas, "Romans in the Roman World", *The Cambridge Companion to the Age of Augustus*, ed. K. Gallisky, Cambridge 2005, s. 85-105.

Robert, Louis-Robert Jeanne, *Claros I. Décrets hellénistiques, Fascicule I*, Editions Recherche sur les civilisations, Paris 1989.

Robert, Louis-Robert Jeanne, *Fouilles d'Amymon en Carie. Tome I. Exploration, histoire, monnaies et inscriptions*, Diffusion De Boccard, Paris 1983.

Rougé, Jean, *Recherches sur l'organisation du commerce maritime en Méditerranée sous l'empire romain*, S.E.V.P.E.N., Paris 1966.

Salmon, John, "The Economic Role of the Greek City", *Greece & Rome*, Vol. 46/ No. 2, 1999, s. 147-167.

Scherrer, Peter, "Der conventus civium Romanorum und kaiserliche Frei-gelassene als Bauherren in Ephesos in augusteischer Zeit", M. Meyer (ed.) *Neue Zeiten – Neue Sitten. Zu Rezeption und Integration römischen und italischen Kulturguts in Kleinasien*, Vienna 2007, s. 63-75.

SE, *Supplementum Ephesium*, herausgegeben von Michael Alpers und Helmut Halfmann (Universität Hamburg) in Zusammenarbeit mit John Mansfield (Cornell University) und Christoph Schäfer (Universität Regensburg), gefördert von der Deutschen Forschungsgemeinschaft. Hamburg 1995.

SEG, *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Vols. 1-11, ed. J. E. Hondius, Leiden 1923-1954. Vols. 12-25, ed. A. G. Woodhead. Leiden 1955-1971. Vols. 26-41, ed. E. W. Pleket, R. S. Stroud, Amsterdam 1979-1994. Vols. 42-44, ed. H. W. Pleket,

R. S. Stroud, J. H. M. Strubbe, Amsterdam 1995-1997. Vols. 45-49, ed. H. W. Pleket, R. S. Stroud, A. Chaniotis, J. H. M. Strubbe, Amsterdam 1998-2002. Vols. 50- , ed. A. Chaniotis, R. S. Stroud, J. H. M. Strubbe. Amsterdam 2003-

Siekierka, Przemysław-Stebnicka, Krystyna-Wolicki, Aleksander, *Women and the Polis, Public Honorific Inscriptions for Women in the Greek Cities from the Late Classical to the Roman Period. Vol. 1*, De Gruyter, Berlin/Boston 2021.

Sänger, Patrick, “The Politeuma in the Hellenistic World (Third to First Century B.C.): A Form of Organisation to Integrate Minorities”, *Migration and Integration – wissenschaftliche Perspektiven aus Österreich (Jahrbuch 2)*, ed. J. Dahlvik, C. Reinprecht & W. Sievers, Vienna 2013, s. 51-68.

TAM V. 2, *Tituli Asiae Minoris, V. Tituli Lydiae linguis Graeca et Latina conscripti*, ed. P. Herrmann. 2 vols. Vienna 1981 and 1989, Vol. 2, nos. 826-1414, Regio septentrionalis, ad occidentem vergens. — Includes: Thomas Inken, Die Inschriften von Magnesia am Sipylos, «Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien», 8. Bonn 1978.

Terpstra, Taco, *Trading Communities in the Roman World. A Micro-Economic and Institutional Perspective*. Brill, Leiden/Boston 2013.

Valerius Maximus, *Valerius Maximus, Factorum et dictorum memorabilium libri IX (Valerius Maximus: Memorable Deeds and Sayings, Book I. Translated with Introduction and Commentary)*, çev. A. Smith, Clarendon Press, Oxford, 1998.

Wallace-Hadrill, Andrew, *Rome's Cultural Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

Wilson, Alan., J., *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*, Manchester University Press, Manchester 1966.

Youni, Maria S., “Negotiatores in Roman Macedonia”, *Antecessor: Festschrift für Spyros N. Troianos zum 80. Geburtstag*, ed. V. A. Leontaritou-K. A. Mpourdara-E. S. Papagianni, Atina 2013, s. 349-357.

Zoumbaki, Sophia, “Communities of Romans and Italians abroad: Reflections on their elusive nature and organization”, *Classica et Mediaevalia*, 73, 2024, s. 107-198.

EKLER

Resim 1: Yazıt No. 1a

Resim 2: Yazıt No. 1b

Resim 3: Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı'nın arşitravi üzerinde yer alan yapı yazıtı
(Teos Kazı Arşivi, 43. KST)